

SEMSEY ANDOR ÉS A FÖLDTANI INTÉZET¹

Kordos László

DSc, igazgató, Magyar Állami Földtani Intézet
kordos@mafi.hu

2008-ban megemlékeztünk arról, hogy Semsey Andor 175 éve született Kassán, kilencven évet élt, és nyolcvanöt éve hunyt el Budapesten. 1866-ban, harminchárom éves korában bérbe adta birtokait, majd negyvenéves korától ötven éven át haláláig támogatta a magyar tudományt, a kultúrát és az oktatást.

A legnagyobb hazai mecénás talán legszembetűnőbb és legmaradandóbb „alkotása” a Magyar Királyi Földtani Intézet Stefánia úti palotája. Igen, nélküle talán még sok évtizedig nem lett volna önálló épülete a Ferencz József által 1869-ben alapított Földtani Intézetnek, amely harminc éven át albérletből albérletbe vándorolt. Semsey „a főváros támogatását csak annyiban kérte ki, hogy engedjen át egy 2000 négyszögletes telket, a hol a földtani intézetet föl lehessen építeni”. Hosszas előkészület után az intézetet előbb a budai II. kerületben, az ún. Klemm-féle telken kívánták felépíteni, de Semsey tiltakozott a terv ellen, miszerint „az intézetnek a kérdéses helyen való elhelyezéséhez semmi tekintetben hozzá nem járulhatok”, miután ha az intézetet „a budai oldalon építik fel, nagyon távol esik a főváros tudományos centrumaitól, másodszer pedig a Klemm-féle telek olyan kedvezőtlen fekvésű, hogy az intézetet csak

nagy áldozatok árán lehetne esetleges hegycsuszamlások stb. ellen megvédeni”. Az *Egyetértés* című napilap 1896. január 7-i számában közzétett nyílt levelében hivatkozott arra, hogy az „évek hosszú során vagyok a m. kir. Földtani intézetnek belső munkatársa. Mint ilyen, alaposan ösmerem az intézet feladatát, munkakörét, belső életét és azt a célt a melyet ez a sok évi küzdelem után elérni óhajt. E cél elérésének könnyítésére nyújtottam baráti kezemet: e cél megvalósításához akarok járulni még azért is, hogy hazámnak hasznosan szolgálhassak”. Semsey az előzetes egyeztetések után a székesfővárostól a Stefánia úton kérte az intézet számára a telket, már csak azért is, mert „a Stefánia-út rövid időn bizonyára a székesfőváros egyik legélénkebb forgalmi vonalává fog fejlődni s így egy helyen az intézet érdekes és tanulságos gyűjteményei leggyorsabban és legáltalánosabban fognak a nagy közönséggel szemben is értékesíttetni”.

A Földtani Intézet 1900. május 7-i felavatásáról a korabeli sajtó így emlékezett meg. „Egy új palotát avattak föl héten. Magyar stílusú a palota és így nagy súlya van annak a dícséretnek, a melylyel az alkotóját elhalmozzák. A magyar stílus ugyanis eddig még nem nagyon lehetett dicsérni, annál jobb, hogy végre a geológiai intézet Lechner Ödön tervei alapján magyar építészeti stílusban úgy elké-

szült, hogy gyönyörűsége, dísze a Stefánia-utnak. A tudomány egy új hajlékot kapott. A tudomány szűkre szabott büdzséből bizony nem is tellett volna ennek a díszes palotának a költségére. Igazi áldás, hogy a büdzsé szűkmarkúságát pótolta egy mecénás, a ki mindannyiszor megnyitja az erszényét, valahányszor a kultúra ügye pénzben szűkölködik. És – boldog Isten – ebben az országban mely sokszor történik ez meg! A mecénás: Semsey Andor. A geológiai intézetnek százezer koronával vetette meg az alapját, ezenkívül egész vagyont költött az intézeti gyűjtemények és laboratóriumok fejlesztésére. Semsey Andort, az igazi főurat, nem kell fölfedezni a magyarság előtt. Az ő neve azok közé a ritka nevek közé tartozik, a kiket hálaival említhet mindenkoron a krónikás.”

Semsey az 1895. évi építéshez történt hozzájárulása előtt is jelentősen gyarapította az intézet gyűjteményét, pótolhatatlan kincsek, könyvek és felszerelések megvásárlásával támogatta a hazai földtan fellegvárát.

Már 1882-ben megvásárolta az egy évvel korábban elhunyt marseille-i Henri Coquand 28 ezer darabból álló, nagyrészt észak-afrikai és dél-franciaországi – igen sok típuspéldányt tartalmazó – ősmaradvány-gyűjteményét. Az értékes gyűjtemény egy év gazdátlanság után erősen csonkult, de a földtani intézet részéről szemlére Rómába, az örökshöz kiküldött Hoffmann Károly főgeológus és telegdi Roth Lajos osztálygeológus még mindig úgy ítélte meg, hogy a Semsey által felajánlott 15 ezer frankért érdemes megvásárolni. Böckh János az 1882. évről szóló igazgatósági jelentésében leírta: „e gyűjtemény kizárólag válogatott s Coquand gondos vizsgálatai által rendkívül becses darabokból áll”.

A Vas megyei Baltaváron az 1800-as évek közepén, a Buda és Graz közötti postaút épí-

tésekor előkerült és Eduard Suess által Bécsben publikált miocén csontmaradványok is felkeltették Semsey érdeklődését, és támogatásával előbb 1884-ben Pethő Gyula, majd 1913-ban Kormos Tivadar végezhetett eredményes ásatásokat a Földtani Intézet gyarapítása érdekében. A baltavári – azóta bérbaltavári – lelőhelyen a későbbiekben 1927-ben Benda László, majd 2000–2001-ben a National Geographic Society támogatásával végeztek újabb ásatásokat.

Semsey a múzeum gyarapítása mellett már 1884-ben is 400 forint támogatást nyújtott az intézet könyvtárának és térképtárának állományfejlesztésére.

1886-ban „Ugyancsak Semsey Andor úr szíves támogatásának köszönöm [Böckh János igazgató] az országos Földtani Intézet egy nagyobb szabású, felette becses gyűjteményt, mely tengeri, édesvízi és szárazföldi jelenkori molluszkák házainak valamivel több mint 30,000 példányból áll, 2768 fajt vagy válfajt képviselven.”

1887-ben, miután az intézet ismét ideiglenes helyre, a Földművelésügyi Minisztérium palotájába költözött, Semsey ajándékaival újra megkezdte működését a „Kémiai laboratórium”, és két értékes festménnyel is gyarapította a múzeumot. 1889-ben a korábbi évek arany- és más nemesérc, valamint ősnövény-tani leleteinek beszerzése mellett platinából és ezüsből készült tárgyakkal erősítette a laboratóriumot. 1891-től kezdve több éven át jelentősen segítette Schafarzik Ferenc, Szontagh Tamás és mások svédországi, norvégiai, olasz- és görögországi, valamint más európai országokba történő utazását, azért hogy az ottani kőbányákból összehasonlító mintákat gyűjtsenek a petrográfiai, különösen az ún. technológiai gyűjtemények számára. Nem maradt el Semsey támogatása az 1900-ban

¹ Elhangzott az MTA X. Osztályának Semsey Andor Emlékülésén, 2008. május 7-én

felfedezett alsó-miocén korú ipolytarnóci lányomos homokkő konzerválása és megmentése érdekében sem. A nagyméretű eredeti lányomos homokkő lap azóta az intézet népszerű „Lányomos” előadótermét díszíti. 1903-ban majd 1904-ben a nevezetes solnhofeni palából előkerült huszonhárom darab hal-, rák- és rovarmaradvány, majd repülő sárkánygyíkok csontmaradványaival, valamint franciaországi és egyiptomi ősmaradványok megvásárlásával gazdagította az intézet külföldi összehasonlító gyűjteményét. Mindezek napjainkban is valódi kincsek, új tudományos kutatási lehetőségeket jelentenek. A közben megalakult agrogeológiai osztály munkájának elősegítésére többek között 1903-ban laboratóriumi felszerelések vásárlását támogatta. Amennyiben kevés volt a költségvetés, Semsey még a hazai kiszállásokat is elősegítette. Például Horusitzky Henrik geológusnak 1904-ben a Duna–Tisza-közétől egészen Kassáig terjedő lösztanulmányai utiköltségeire 350 koronát biztosított. A Földtani Intézet 1900-ban felavatott palotája még számtalan fejlesztést igényelt. A múzeum villanyvilágítására csak 1904-ben került sor, amit sok más „apróság” mellett szintén Semsey pénzből valósítottak meg. Folyamatos adományai 1913-ig könyvekkel, ásványokkal, ősmaradványokkal, műszerekkel, vagy akár facsometékkal és lábtörővel is elősegítették az intézet felemelkedését, működését.

Sokan próbálták már összeszámolni, hogy mennyit is fordított Semsey Andor a Földtani Intézetre. A halála után született kimutatásokban ugyan a legkisebb fellelhető tételek is szerepelnek, mégsem tudjuk pontosan a teljes összeget. A nagyságrend felmérésére álljon itt Ilosvay Lajos összeállítása (táblázat):

Semsey azonban nem volt mindig adakozó! Lóczy Lajos például 1918-ban fordult

Az Intézet épületére	100 000 Korona
könyvtárára	500 000 Korona
gyűjteményére	300 000 Korona
berendezésére	50 000 Korona
laboratóriumára	200 000 Korona
szeizmográfjára	2400 Korona
kutatásokra, utazásokra	30 000 Korona
Személyes támogatásokra	20 000 Korona
ÖSSZESEN	1 202 400 Korona

Semsey támogatásáért, de a Tátraszaplakon gyógykezelt Semsey a következő választ küldte: „Tisztelt Lóczy Dr. úr! Utolsó kérdésére válaszolok e sorokban, közlöm, hogy ez uttal a kért Egyezer koronát nem adhatom meg, nagyon felszaporodtak fizetési kötelezettségeim és jövedelmemet adó pénz késik... Semsey Andor”.

Az őslénykutatók az általuk nagy tiszteletben tartott kutatókról neveznek el egy-egy újonnan felfedezett fajt. Semsey Andor nevét legalább húsz kihalt szivacs, kagyló, csiga, lábasfejű, rák, pörgekarú, tüskésbőrű és gerinces faj őrzi az örökkévalóságnak.

1886-ban „Semsey Andor (Semsei) földbirtokos, a magyar nemzeti múzeum t. főőre, a magyar tudom. akadémia- a magyar földtani társulat-, a kir. Természettudományi társulat tiszteleti tagja”, az intézet személyzetében, mint önkéntes szerepelt. 1899-ben mind ezen titulusok, valamint a m. kir. Szent István-rend középkeresztese immár az intézet tiszteletbeli igazgatója lett. 1904-ben készült el a nemes pártfogónak a Stetka Gyula festőművész által megfestett karosszékből ülő portréja, ez azóta is az intézet Igazgatói Táncstermének főhelyén látható.

Kulcsszavak: *geológia, gyűjtemény, Semsey Andor, Földtani Intézet*

MECÉNÁSTÓL MECÉNÁSIG: SEMSEY ANDOR ÉS HERMAN OTTÓ VISZONYÁRÓL

Vásárhelyi Tamás

kandidátus, főigazgatóhelyettes
Magyar Természettudományi Múzeum
vasarhelyi@mttm.hu

A piacgazdaság felé fordult Magyarországon egyre égetőbb kérdéssé válik az állam fokozatos kivonulása a kultúra, a tudomány támogatásából, ugyanakkor a várt vagy remélt mecenatúráról, a támogatási kultúra megjelenésének késéséről is gyakran beszélünk. Ebben a helyzetben a mi oldalunkról, azaz a tudomány oldaláról többféleképpen is elősegíthetjük a folyamatok örvedetes gyorsulását. A kínálati oldal megfelelőbbé alakítása (azaz a *támogatásra érdemesség* felmutatása a kutatóhelyek, intézmények részéről) az egyik lehetőség. A támogatók aktív keresése, megtalálása, a szponzorálási vagy mecenatúra-tárgyalások professzionális lefolytatása és aztán vállalások teljesítése egy másik. A támogatási kultúra alakítása, táplálása egy harmadik. Ez az írás legutóbbihoz kíván hozzájárulni azzal, hogy jellemző adatokat közöl a magyar tudomány egyik legbőkezűbb és legkulturáltabb támogatója, Semsey Andor, és egyik legrászorultabb, és támogatásra leginkább érdemes tudósa, Herman Ottó kapcsolatáról.

A forrásanyag az MTA Könyvtárában őrzött levelek fénymásolata. 34 levél (ebből négy szimpla újévi üdvözlő, vizitkártyára firkantva) másolatát láttam.¹ Ezek 1879 szeptem-

bere és 1914 novembere között keltek, azaz 35 évet ölelnek át. Valamennyit Semsey írta Hermannak. Mivel Semsey életútját itt más írásként ismertetik, róla nem esik sok szó, utalás történik viszont több helyen arra, hogy Herman nem szokványos életútjának melyik állomásán érkezett egy-egy fontosabb levél – és persze támogatás is (amiről a személyes levelezés alig szól). 1879-ben egyetlen, majd 1888-tól 1893-ig évente egy-egy (1890 tavaszán öt, szinte hetenként jött levél Herman Ottóhoz, s némelyik utal arra, hogy ő is hasonló intenzitással válaszol), majd 1896-ban megint egyetlen, s 1900-tól 1914-ig évente általában egy-két levél érkezett. (Az újévi kártyák megőrzése arra utal, hogy Herman gondosan eltette valamennyi levelét.) Az alábbiakban tizenhárom levélből következnek a téma szempontjából érdekesnek talált részletek, majd a háttérrel megvilágító megjegyzések.

Előbb azonban helyezzük el a levelezést a címzett életútjában (Székely, 1955; Vargha, 1967; Vásárhelyi – Treiber, 2006) alapján.

¹ Az MTA Könyvtárában „összesen 34 levél maradt meg, Ms 276/100 – Ms 276/132 és Ms 284/67 számok alatt található” (Pozsonyi, 2008). A levelekbe Kecskeméti Tibor szíves segítségével nyertem betekintést.